

ARNOŠT WAHLA

NOVÁ KONCEPCE ZEMĚPISNÉ PŘÍPRAVY ŽÁKŮ NA PRVNÍM STUPNI ZÁKLADNÍ ŠKOLY

A. Wahla: *New Conception of Geographic Preparation of the First Grade Pupils at Elementary Schools.* — Sborník ČSGS 84; 49—51, 1979. — A new project of further development of the Czechoslovak educational system at elementary schools has come into operation since the school-year 1976/77. The 8 years' elementary school is divided into the 1st grade (1—4 form) and the 2nd grade (5—8 form).

The author draws the attention to the fact that already in the first grade of the educational system „geography“ helps to acquire the basic geographical knowledge.

Od školního roku 1976/77 se začalo s postupnou realizací Projektu dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy na základní škole. Základní škola, která je podle Projektu osmiletá, se dělí na první stupeň s prvním až čtvrtým ročníkem a na druhý stupeň s pátým až osmým ročníkem. Posláním základní školy je poskytnout v rámci povinné školní docházky základy všeobecného polytechnického vzdělání, zabezpečit rozumovou, světonázorovou, ideově politickou výchovu, výchovu k socialistickému vlastenectví a proletářskému internacionalismu, mravní, pracovní, estetickou, tělesnou a brannou výchovu žáků a připravit je pro studium na všech typech středních škol.

První stupeň základní školy klade základy soustavné výchově a vzdělávání žáků. Učební plán obsahuje 10 vyučovacích předmětů, přičemž klíčové postavení zauímají vyučovacích předmětů mateřský jazyk a matematika, které svým pojeím zabezpečují rozvoj logického myšlení žáků. Společně s ostatními vyučovacích předmětů (psaní, prvouka, vlastivěda, přírodověda, hudební výchova a zpěv, výtvarná výchova, pracovní vyučování, tělesná a sportovní výchova) je zabezpečován harmonický rozvoj žáků prvního stupně základní školy.

Z těchto 10 vyučovacích předmětů se na vytváření základů pro budoucí vyučování zeměpisu od 5. ročníku nejvýrazněji podílejí tyto vyučovacích předmětů: 1. vlastivěda ve 3. a 4. ročníku, 2. přírodověda ve 3. a 4. ročníku, 3. prvouka v 1. a 2. ročníku.

Prvouka, vyučovaná 2 hodiny týdně v 1. a 2. ročníku, je komplexní vyučovacích předmět, jehož cílem je dát žákům, přiměřeně k jejich věkovým zvláštnostem, základní znalosti o přírodě naší vlasti a o naší socialistické společnosti. Obsah předmětů prvouka je odvozen od příslušných vědních oborů a je s nimi v souladu. Vyučování je vedeno tak, aby žáci pochopili nejen základní přírodní a společenské jevy, ale i jejich změny a vývoj v prostoru a čase. Žáci jsou vedeni k objasňování vztahů v živé a neživé přírodě, vztahů prostorových, vztahů mezi jednotlivými organismy, organismy a životním prostředím. Jsou vedeni ke sle-

domování změn v přírodě v průběhu roku. Učivo tedy respektuje sezónní přírodní a společenské jevy a vyžaduje uplatnění regionálního zřetelce.

Z témat vyučovacího předmětu prvouka je třeba vyzvednout tato: Domov a jeho okolí, Orientace v prostoru (v širším okolí školy), Obec a okolní krajina, Orientace v čase. V tématu Orientace v prostoru se žáci učí poznávat významné objekty v krajině, určovat jejich polohu, a seznamují se s členitostí krajiny. Hlavním zdrojem poznávání v tomto předmětu je soustavné pozorování.

Vyučovací předmět *přírodověda* je zařazen ve 3. a 4. ročníku po 2 hodinách týdně a má za úkol poskytovat ucelené počáteční přírodovědné vzdělání a zároveň s ním spojenou výchovu žáků. Svým pojetím se liší od dosavadního „učení o přírodě“ obsaženého ve vlastivědě, neboť je východiskem celé struktury přírodovědného vzdělání v rámci všeobecného školního vzdělání. Je přechodem mezi prvoukou a mezi jednotlivými přírodovědnými vyučovacími předměty na druhém stupni základní školy.

Tento vyučovací předmět obsahuje jednak základní poznatky fyzikální, chemické, geologické, astronomické a biologické, jednak základní obecné přírodovědné učivo, přičemž důraz není položen na jednotlivé poznatky, ale především na souvislosti mezi objekty a jevy a jejich vztahy k člověku. Vyučování přírodovědě přispívá k utřídění poznatků žáků o přírodě, které žáci získali v mimoškolní oblasti, a k vytváření elementární soustavy pojmů u žáků, k seznamování žáků se základními metodami zkoumání přírody a přírodních dějů, k vytváření předpokladů pro formování vědeckého světového názoru, k výchově žáků k aktivní péči o životní prostředí, zejména k ochraně přírody.

Nejvýrazněji se projevují vztahy vyučovacího předmětu přírodověda k vyučovacímu předmětu zeměpis v těchto tématech: Věci kolem nás (čas, objem, teplota), Z neživé přírody (půda, horniny, nerosty), Z živé přírody, Země, Slunce a hvězdy ve vesmíru, Podmínky života na Zemi, Člověk a jeho životní prostředí a Zásahy člověka do přírody.

Vyučovací předmět *vlastivěda* plní v zeměpisné přípravě žáků na prvním stupni základní školy rozhodující úlohu, neboť přináší ucelený souhrn přírodovědných a společenských poznatků o vlasti. Vyučování vlastivědě se v současné době stává začátkem celoživotního poznávání vlasti a je možno říci i celoživotního zeměpisného poznávání.

Vlastivědě se vyučuje ve 3. ročníku 1 hodina a ve 4. ročníku 2 hodiny týdně. Cílem vyučování je přiměřené poznání domova i vlasti, jejího přírodního prostředí, sídel i socialistické výstavby a života lidu. Ve vlastivědě poznávají žáci především socialistickou současnost a v souvislosti s ní i některé stránky nedávné minulosti svého domova a ČSSR.

Učivo vlastivědy má výrazně formativní charakter a rozvíjí harmonicky osobnost žáků ve všech složkách komunistické výchovy. Vede žáky k vytváření vědeckého světového názoru, podílí se na rozumové výchově žáků (rozvíjí schopnosti žáků, jejich dovednosti a návyky, učí je myšlenkovým operacím), učí žáky pracovat s učebnicí, s plány a mapami, pozorovat objekty a jevy v krajině a pořizovat jednoduché záznamy o pozorování, učí je samostatnému získávání některých informací o domově a jeho okolí apod.

Vyučování vlastivědy má vhodné předpoklady k probouzení lásky k vlasti a k jejímu lidu u žáků, k uvědomování si významu internacionálních svazků i k plnění dílčích cílů branné výchovy.

Vlastivěda plní rovněž svoji nezastupitelnou úlohu ve výchově k ochraně a tvorbě životního prostředí. Učivo vlastivědy umožňuje ukázat rozmanitost životního

prostředí našeho státu a svéráznost jeho částí. Ve vyučování se seznamují s jednotlivými komponentami životního prostředí v okolní krajině.

Vlastivěda ve 3. ročníku obsahuje učivo zahrnuté do tematického celku Domov a jeho krajina. Žáci se učí orientaci v místní krajině (orientují se, určují směry, pozorují objekty a jevy v krajině, měří a odhadují vzdálenosti, charakterizují krajinu apod.). Kapitola Domov — obec, město přináší žákům nejzákladnější informace o obci (městu — název a typ obce, poloha, části obce, vodní tok, zelen v obci, komunikace, dopravní ruch, obyvatelstvo, národní výbor, zásobování obce, kanalizace, místní výrobní podniky, školy, kulturní a sportovní zařízení, změny v obci v posledních letech, památky v obci). Kapitola Krajina v okolí místní obce vychází z typu krajiny a situace v okolí školy a seznamuje žáky s terénními tvary (rovina, pahorkatina, vyvýšenina, plošina, hřbet, horské pásmo, sedlo, soutěska, velehory), s vodními toky (podzemní voda, pramen, potok, řeka, čistota vody, eroze), s lesem jako s krajino tvorným činitelem, se zemědělskou půdou (orná půda, louky, pastviny, sady, vinice), se zemědělskou výrobou (rostlinná a živočišná výroba), se změnami v zemědělství v místní krajině, s průmyslovými podniky v krajině, s ochranou přírody apod.

Učivo vlastivědy ve 4. ročníku je rozděleno na čtyři oddíly. První oddíl učiva obsahuje vstupní pohled na Československo a jednoduchý výklad jeho vývoje. Plní také úlohu úvodního seznámení s mapou ČSSR. Další dva oddíly se týkají ČSR a SSR. Učivo o ČSR je rozděleno na tyto regionální celky: Hlavní město ČSSR Praha, Okolí Prahy, Rovinaté Polabí, Na severovýchodě Čech, Severní a severozápadní Čechy, Západní Čechy, Jižní Čechy a střední Povltaví, Českomoravská vrchovina, Brno a okolí, Severní Morava a Slezsko, Moravské úvaly. Učivo o SSR obsahuje tyto regionální celky: Jihozápadní Slovensko, Hlavní město Bratislava, Severní a střední Slovensko, Pohroní, Slovenské rudohoří, Zvolenská kotlina, Východní Slovensko. Poslední, čtvrtý oddíl má za úkol opakování učiva a upevnění přehledu žáků o území a městech v Československu.

V tématech o jednotlivých regionech se žáci systematicky učí základnímu místopisu vlasti. Důraz se klade na poznání takových poloahových souvislostí, které vedou k dosažení spolehlivé orientace na území republiky, což při současném osvojení základů práce s mapou vytváří předpoklady pro úspěšné vyučování zeměpisu i dějepisu (národní dějiny) na druhém stupni základní školy.

Jednou ze základních metod vyučování je práce s mapou (ve 3. ročníku s plánem). Žáci se učí pracovat s mapou místní krajiny, s plánem obce a zvláště s mapou ČSSR. K dispozici jsou nástěnné a příruční vlastivědné mapy ČSSR.

Zvláštní důraz je kladen na bezprostřední pozorování objektů a jevů v místní krajině při vycházkách. Žáci se učí pozorovat, srovnávat, třídít objekty a jevy, učí se objevovat i vztahy mezi nimi a chápat vývoj skutečnosti, která je obklopuje.

Nové pojetí výchovně vzdělávacího procesu, tak jak je koncipováno v Projektu dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy, vychází z marxisticko-leninské teorie jednoty výchovy a vzdělání. Vyzdvihuje roli žáka, aniž snižuje funkci učitele. Základním rysem moderního pojetí výchovně vzdělávacího procesu ve všech výše uvedených vyučovacích předmětech je cílevědomá, náročná práce, která podněcuje, navozuje a usměrňuje tvořivou a samostatnou činnost žáků. Žáci získávají nové vědomosti v procesu aktivní, učitelem řízené činnosti.

Na novou koncepci zeměpisné přípravy na prvním stupni základní školy naváže od školního roku 1980/81 rovněž nově koncipované vyučování zeměpisu v pátém až osmém ročníku základní školy.